

MARIKEN

DE KROON
theatercompagnie

LESMAAP

Mariken lesmap: voor de leerkracht

Deze lesmap is een voorbereiding en/of nabespreking bij het theaterstuk "Mariken" van Theatercompagnie De Kroon.

De lesmap kan zowel interactief met de leerlingen gebruikt worden als binnen de normale lesstructuur en volgt zowel het originele verhaal van Mariken van Niemegen als de bewerking.

Deze lesmap werd samengesteld door Jana Bovijn

Concreet focust deze map zich rond volgende eindtermen:

-Mens en maatschappij:

2.maatschappij

-2.8 illustratie van verschillende sociale en culturele groepen

3.Tijd

-3.7 grote periodes uit de geschiedenis

-3.10* de leerlingen beseffen het onderscheid tussen mening over historisch feit en het historisch feit

-Nederlands:

6.taalbeschouwing

-6.1* bewuste reflectie op taalsysteem

-6.2* reflectie met cultureel respect en besef

-Muzische vorming:

1.beeld

-1.1* dmv kunst en beeldbeschouwing een waarde oordeel vormen

-1.2 door het zien impressies opdoen

-1.6 door impressies en ervaringen een visuele representatie kunnen weergeven

3.drama

-3.2 inzien hoe spelvormen en verhoudingen tussen woord en beeld werken

-3.4 spelvormen in de sociale context

Inhoud lesmap

1. Theater:

- Theatercompagnie De Kroon: even voorstellen
- Enkele 'spelregels' bij theater

2. Geschiedenis:

- de middeleeuwen: situering en maatschappij. Schrijf en leescultuur in vergelijking met onze huidige cultuur.
- het mirakelspel: mirakels uit de middeleeuwen en in onze huidige tijd. Een blik op religie.

3. Nederlands:

- Inleiding op het Diets en het Nibelungenlied.
- "van den vos reynaerde": lezing en moraal.
- Theatertechniek: "a play within a play". Voorbeeld "a midsummer night's dream." Toepassing: Mariken.

4. Plastische opvoeding/esthetica:

- Middeleeuwse kunst
- Moraal in de kunst: Duivels en Goden beelden.
- Religieuze kunst in de huidige maatschappij: verschuiving in Moraal.

5. Mens en maatschappij:

- Vondeling/adoptie in de geschiedenis.
- Stellingen rond adoptie en vondeling zijn

1. THEATER

Theatercompagnie De Kroon: even voorstellen

THEATERCOMPAGNIE DE KROON

'De Kroon' is het theatercollectief van Creafant vzw. Creafant is een organisatie die door Vlaanderen erkend is als Landelijk Georganiseerde Jeugdvereniging. Vele steden, gemeenten, jeugddiensten en scholen doen reeds jaren beroep op ons uitgebreid workshop- en themakampenaanbod. Naast deze activiteiten bieden we eveneens theater aan onder de noemer 'Theatercompagnie De Kroon'. Met 'ULE, ik was veertien in 1914' (10+) zette 'De Kroon' meteen een succesvoorstelling neer, die ondertussen meer dan 120 keer werd opgevoerd. Na de herdenkingsperiode van '100 jaar Grote Oorlog' eindigt deze productie. Met 'Mariken' staat meteen een evenwaardige opvolger in de startblokken. Voor een jongere doelgroep stond bij 'De Dromenzuiger van Opa Pluizebol' de scenarist en tevens Vlaanders bekendste jeugdauteur, Marc de Bel, mee op de planken. In het najaar 2019 gaat de opvolger van deze voorstelling in première ('De KnetterKwabMachine').

DE VOORSTELLING

Het stuk is gebaseerd op een eerdere bewerking van Jibbe Willems en werd geregisseerd door Domien Van Der Meiren.

De muziek werd gecomponeerd door Micha Vandendriessche en de acteurs/actrices zijn Tom Ternest, Anke Jochems, Leen Neiryndck en Jan Verleyen.

Domien Van Der Meiren studeerde geschiedenis aan de universiteit in Gent en volgde daarna de regie-opleiding aan de Toneelacademie Maastricht.

Hij regisseerde de eerste jaren van zijn loopbaan bij *De Queeste*, *Arca* (waar hij tussen 2001 en 2004 artistiek verantwoordelijke was), *NTG* en in de *Wezekapel*. Later regisseerde Domien voor zowel het *Arsenaal*, *Theater Malpertuis* als '*Het huis van Bourgondië*' succesvolle werken. Met *Theater STAM* won hij in 2009 het *Landjuweelfestival*.

In het theaterlandschap is Domien actief als lesgever aan de *Toneelacademie Maastricht* waar hij elk jaar een productie maakt met de studenten. Voor *Theatercompagnie De Kroon* regisseerde Domien niet alleen de succesvoorstelling *ULE*, maar zette hij eveneens zijn schouders onder '*Mariken*'.

Micha Vandendriessche is muzikant, componist en bovenal autodidact. Hij was reeds te zien en te horen in verschillende bands zoals L-Santo van Gabriël Rios, Anton Walgrave, An Pierlé en speelde samen met kleppers als Jasper Steverlinck, Thou en Freddy De Vadder. Met zijn bands 'Rock Au Vin' en 'Radio Negra' duikt hij op menig festival en feestgelegenheid op. Tijdens schoolvoorstellingen is Micha vaak te zien in 'The Music Teachers band' en 'ULE'. Micha schreef en bewerkte de heerlijke muziek van 'Mariken'.

Tom Ternest studeerde af in het Herman Teirlinckinstituut - toneel Dora van Der Groen. Tom is een geboren theatermaker en professioneel acteur (o.a. Studio Orka, Compagnie Cecilia, De Spil enz.). Tom stond eveneens mee aan de wieg van 'Het Eenzame Westen', die voorstellingen in verschillende West-Vlaamse dialecten brengen. Ook TV is voor Tom geen onbekend terrein. Zo was en is Tom te zien in o.a. Eigen Kweek, Cordon, Bevergem, Callboys, Zie Mij Graag, De zonen van Van As, 13 Geboden enz. Bij 'De Kroon' is Tom te zien in 'Mariken' waar hij niet alleen saxofonist van dienst is, maar ook in de huid kruipt van Archibald, de Weduwe én de Gravinne.

Anke Jochems behaalde haar master of arts drama aan Luca Drama, Leuven. Naast zingen en componeren, speelt ze piano en gitaar. Met haar schitterende Masterproef 'Alone With Everybody' (coach Suzanne Grotenhuis) zette ze zichzelf meteen op de kaart tussen de andere telgen uit de Jochemsfamilie, Jo en Gert. Dit najaar is ze niet alleen te zien in 'Mariken', maar ook in 'Knorren & Kussen' van De Kolonie MT en in 'Meneer Beer en de Woeste Wolven' van Theater Tieret. Momenteel werkt Anke volop aan 'Total Reset' een productie in het kader van 'Eigen Kweek' van de Stad Leuven.

Leen Neiryndck is al sinds haar kindertijd gebeten door de actermicrobe. Ze speelde als kind mee in de musical 'Viva Mexico' en vertolkte verschillende rollen bij theatergezelschappen (o.a. Die Bronne, Cie 't Wezen, Theater STAM). Leen volgde de opleiding woord in de Stedelijke Kunstacademie Waregem en speelde de titelrol in de succesproductie ULE. Leen schreef de muziek voor 'De Dromenzuiger' en vertolkt de rol van Prinses Miomi in "Fliere Fluiten".

Jan Verleyen is een creatieve duizendpoot die aan het roer staat van Theatercompagnie De Kroon. Met de kleutervoorstelling "Malus" (2011) rijfde hij meteen de Inclusieve Griffel binnen. Als productie leider en acteur in „ULE" (2014) zette hij zijn schouders onder een succesproductie die uiteindelijk meer dan 120 keer zal worden opgevoerd. Zijn hoofdrol in 'De Geruchten' (2015 - Theater STAM) en in Tirza (2017 – Zwevegems Teater) leverden een selectie op voor het Koninklijk Landjuweel. In de producties "Dromenzuiger", "Mariken" en "Fliere Fluiten" is Jan zowel als productie leider als óp de planken actief.

HET OORSPRONKELIJKE VERHAAL

De voorstelling is gebaseerd op het oorspronkelijke verhaal “Mariken van Nieumeghen” uit de vroege 16de eeuw. De oudst bekende uitgave verscheen omstreeks 1518 bij een Antwerpse drukker. De auteur is echter niet bekend.

De oorspronkelijke titel klinkt als volgt:

‘Die waerachtige ende een seer wonderlijcke historie van Mariken van Nieumeghen die meer dan seven iaren metten duvel woende ende verkeerde’

Het theaterstuk dat u en uw leerlingen zullen zien in een hedendaagse opvoering: Mariken, een middeleeuws mirakelspel, muziekaal gebracht door hedendaagse wagenspelers.

Enkele ‘spelregels’ bij theater

Als je naar een theatervoorstelling komt kijken, horen daar ook enkele regeltjes bij die het voor jou en de acteurs aangenaam maken/houden.

Onderstaande video toont op een leuke manier de do’s en don’ts.

<https://vimeo.com/56009396>

Enkele vraagjes:

- Wat doe je wel en niet in de zaal?
- Wat doe je best vooraf?
- Wat doe je na afloop van de voorstelling?

1: Geschiedenis:

De middeleeuwen: situering en maatschappij.

Enkele vraagjes:

- De voorstelling situeert zich in de middeleeuwen. Als je de term 'middeleeuwen' hoort, waaraan denk je dan?
- Waarin verschilt de maatschappij van nu met de maatschappij ten tijde van de middeleeuwen.
- Welke dagdagelijkse bezigheden/vaardigheden waren niet zo vanzelfsprekend tijdens de middeleeuwen?
- Hoe betaalde men toen?
- Hoe stond men ten opzichte van lezen en schrijven?

De middeleeuwen situeerden zich van het jaar 500 na Christus tot 1500 na Christus. Deze tijdsgrenzen werden afgebakend aan de hand van de val van het West-Romeinse Rijk in 475 na Christus en de val van het Oost-Romeinse Rijk rond 1425. (1)

Deze tijdsgrenzen zijn natuurlijk *arbitrair*: dit wil zeggen dat men pas eeuwen later deze periode 'de middeleeuwen' noemde en deze jaartallen als tijdsgrenzen nam.

De middeleeuwen staan bij de meeste mensen gekend als de periode van de pestepidemie enerzijds en anderzijds de kruistochten in Jeruzalem.

In de voorstelling zien we hier niet zozeer veel van (behalve enkele verwijzingen), maar het religieuze karakter van de tijdsgeest komt in 'Mariken' heel sterk naar voren.

De middeleeuwen waren een sterk katholiek tijdsvak. In 'Mariken' zijn er enorm veel religieuze verwijzingen.

De bekendste verwijzing naar de religiositeit van deze periode zijn natuurlijk de kruistochten: oorlogen naar het Heilig Land in de naam van Christus, met als één van de bekendste kruisvaarders Godfried van Bouillon. (2)

Als we dit dieper bekijken zien we de invloed van de Kerk op het maatschappelijke leven enorm duidelijk naar voren komen: mensen werden verplicht naar de oorlog te trekken in naam van God, de Kerk had enorm veel macht op de maatschappij (zetelen in de regering van toen bijvoorbeeld).

Schrijf-en leescultuur in de middeleeuwen

Het kunnen lezen en schrijven in de middeleeuwen was een zeldzaam fenomeen. Het was weggelegd voor de geestelijken en de adel. En als je dan van adel was maar toch een vrouw, dan was lezen 'not done'. En schrijven ook al zeker niet. Het schrift was specifiek voor de

geestelijken (mannelijke) om te gebruiken. Hier zien we opnieuw de enorme invloed van de Kerk: de kerk verspreidde het beeld van de volgzame vrouw, de belezen man ... en de maatschappij volgde.

Misschien ken je het beeld van 'het scriptorium' wel: allemaal monniken op een rij die boeken aan het overschrijven zijn en de randen van de bladzijden decoreerden. Vaak was dit met religieuze symbolen of afbeeldingen van heiligen. Hierdoor was de prijs van boeken ook enorm hoog: aan 1 boek was men vaak maanden bezig om een kopie over te schrijven.

Als men dan kon lezen las men vaak hardop voor: stillezen is een zeer recent fenomeen, tot in de late middeleeuwen lazen mensen altijd luidop voor, het was een gewoonte waar men niet bij stilstond.

Ook lezen in het kader van 'informatie vergaren' was veel minder: in onze huidige maatschappij lezen we de krant elke morgen, artikels op onze smartphone of sturen we berichten. Maar in de middeleeuwen kon je de informatie-opname van de gemiddelde burger vergelijken met 1 krant over zijn gehele leven verspreid (qua inhoud).

<https://www.schooltv.nl/video/histoclips-stad-in-de-middeleeuwen/>

MIRAKELS

Het mirakelspel:

Mariken nadat de Duivel haar bezocht.

Enkele vraagjes:

- Wat is een mirakel?
- Ken je een voorbeeld van een mirakel?
- Geloof je in mirakels?

Het verhaal 'Mariken' is een mirakelverhaal (3) Deze verhaalvorm verbeelde het leven van Heiligen, van God en de Duivel en had een sterk religieuze boodschap. Mirakelspelen werden vaak gebracht door wagenspelers die een verhaal uitbeeldden. Ze hadden als bedoeling het volk een boodschap mee te geven. Vaak was deze boodschap sterk religieus getint en had ze een opvoedend doel, men wou het volk een moraal* bijbrengen: hoe een goed, Christelijk leven te leiden.

*Moraal zijn de waarden en normen bij een persoon, een groep of in de samenleving die als correct en wenselijk worden aanzien

In de middeleeuwse literatuur lag de focus steeds op de moraal en de godsvrucht. Men wilde met een tekst of toneelstuk steeds de lezer of toeschouwer een moraal bij brengen

over wat goed was. Het goede, Christelijke leven stond centraal en werd gepromoot. In vele teksten werd ook gebruik gemaakt van de getallensymboliek: onder andere de getallen 7 en 3 stonden centraal. (link met Mariken: 7 vrije kunsten, 3 ringen om haar armen). Deze getallen verwijzen onder andere naar de Heilige Drievuldigheid.

Tegenwoordig kunnen we dit soort verhalen soms ook “sprookjes” noemen, aangezien sprookjes oorspronkelijk ook verteld werden met als doel de mensen een moraal bij te brengen.

Wat is een mirakel? Zien we in onze huidige maatschappij nog mirakels in de actualiteit?

Vandaag de dag wordt een mirakel vaak omschreven als ‘iets dat onmogelijk is’: het genezen van zieken bijvoorbeeld door middel van gebed.

Toch zijn er nog steeds enorm veel mensen die pelgrimstochten aanvatten in de hoop op een Christelijk mirakel. Dit zien we bijvoorbeeld bij Lourdes in Frankrijk. Elk jaar verwelkomt dit Zuid-Franse stadje duizenden gelovigen die hopen op genezing of mirakels door de moeder Maria.

Maar het kan ook kleinschaliger: het dorpje Jalhay kwam 2 jaar geleden in de krant doordat een inwoner een Mariabeeld bezat dat zou oplichten en mensen genezen als je het beeldje aanraakt. (4)

Over het waarheidsgehalte kunnen we hier discussies over voeren. We mogen hierbij echter 1 ding niet vergeten: Als het de persoon in kwestie helpt te bidden tot een Mariabeeld, om er moed uit te putten of om een ziekte te bestrijden, moeten wij die keuze respecteren.

Wat zou een mirakel in de middeleeuwen geweest kunnen zijn? Denk aan de invloed van relegie tijdens deze periode.

Een mirakel in de middeleeuwen kunnen we zien als in de Bijbel: het genezen van ziektes staat voorop als meest gewenste/gezien mirakel. Deze mirakels worden door God of de Heiligen uitgevoerd.

Een andere vorm van mirakel was ‘het bezocht worden door een Heilige, door Maria of door God zelf’ in de slaap. Deze Heilige vertelde dan hoe het goede leven te leiden, wat de persoon in kwestie moest doen.

Als we dit toepassen op de tijdsgeest is een mirakel dat plaatsvond/zogezegd zou plaatsgevonden hebben eveneens een vorm van propaganda.

Bijvoorbeeld: *Je gaat in een restaurant heel lekker eten en vertelt dit verder waardoor dit restaurant meer klanten zal krijgen door de positieve reclame.*

Dit is exact wat de kerk ook deed: door het verspreiden van het nieuws dat er mirakels gebeuren in de katholieke kerk verspreidde men dus reclame voor de Kerk, in de hoop het volk nog meer naar de kerken te lokken. Men wou zo tonen dat het Christendom het enige echte geloof was.

Boodschappen doen in de middeleeuwen:

In de middeleeuwen ging men naar de markt. De meeste mensen verbouwden wel hun eigen voeding zoals groenten en aardappelen en hadden een aantal dieren.

Toch moest men af en toe iets inkopen: bijvoorbeeld een nieuwe kip, een nieuwe koe...

Hiervoor ging men naar de markt, die traditioneel in de stad gehouden werd. Op deze markt kocht men dan zijn producten.

In de middeleeuwen betaalde men met verschillende soorten munten: In Nijmegen, waar waar het verhaal zich (deels) afspeelt, betaalde men met gulden en florijnen.

De prijs van 1 florijn komt neer op 325 cent. Een cent was toen natuurlijk niet hetzelfde waard als nu, maar je kan rekenen dat 1 florijn ongeveer een 3,25 euro was.

Deel 2: Nederlandse taal en literatuur:

Inleiding op het Diets en het Nibelungenlied

Enkele vraagjes:

- Sprak men in Vlaanderen tijdens de middeleeuwen ook gewoon Nederlands/Vlaams?

In het Vlaanderen van de Middeleeuwen sprak men geen Nederlands/Vlaams zoals we dat nu kennen. Men sprak een vorm van "Diets": dit is een kruising tussen Nederlands en Duits. Het is de verzamelnaam voor de verschillende Middelnederlandse regio-talen die men sprak tussen 1200 en 1550.

Een groot aantal geschreven teksten werden echter in het Latijn uitgegeven.

Voornamelijk de religieuze (5). Dit was de taal van de Kerk en werd dus als prestigieuzer aanzien.

Je kan dus wel raden dat het Latijn enkel gesproken en gelezen kon worden door de geestelijken en de superrijken die het zich konden veroorloven scholing te krijgen.

Onderstaande tekst is een voorbeeld van een epos in het Diets geschreven door een onbekende auteur.

Een epos is een heldendicht, of een verhaal in dichtvorm dat een persoon of gebeurtenis beschrijft.

- Wie probeert de tekst luidop voor te lezen?

Voorbeeld van het Nibelungenlied geschreven in de 13^e eeuw:

*Do wuohs in Niderlanden... eins edlen küniges kint,
de vater der hiez Sigemunt, ... sîn mouter Sigelint,
in einer rîchen bürge, ... wîten wol bekant,
nidene bî dem Rîne:... diu was ze Santen gênant.*

*Sifrid was geheizen... der snelle degen guot.
er versuochte vil der rîche... durch ellenhaften muot;
durch sînes lîbes sterke... suochter fremidiu lant.
hey, waz er sneller degene... sît ze Buregonden vant! (6)*

- Over wat gaat dit epos?
- Kan iemand een stukje vertalen?
- Wie herkent enkele Duitse woorden?

“van den vos reynaerde”: lezing en moraal

Een ander bekend voorbeeld hiervan is het oud nederlandse werk “Van den vos Reynaerde”. Het werd in het Middelnederlands geschreven in de 13de eeuw door *Willem die Madocke maecte* (betekent: Willem die ook Madoc schreef). Het is eveneens een epos. Het doel was de bevolking laten inzien dat zij naïeve en instinctieve wezens waren die niet nadenken over hun daden. Dat hun “hoofs” zijn (=beleefd, goed gedragen) onbestaan is.

- Wie kent het verhaal?
- Over wat gaat het?

Hieronder volgt de korte inhoud van het verhaal in het modern Nederlands geschreven.

“Op de hofdag komen alle dieren opdagen, behalve Reynaert de vos, want die heeft te veel misdaan. Vele dieren klagen over Reynaerts misdaden. De wolf Isegrim getuigt dat Reynaert de wolvin Hersinde heeft aangerand. Als Cantecler de haan aankomt met de dode kip Coppe, besluit de koning een bode te sturen (Bruun de beer) om de vos te dagvaarden. Reynaert lokt de beer in de val. Dit lukt doordat hij hem honing belooft, die in een boomstam zou zitten. De beer raakt in de eik vastgeklemd. Het hele dorp komt hem aflossen. Als Julocke, de vrouw van de pastoor, door het gedrang in het water sukkelt, slaagt Bruun erin zich los te rukken. Daarna wordt Tibeert de kater uitgezonden. Hij wordt door Reynaert naar de schuur van de pastoor gelokt, waar muizen zouden zitten. Tibeert raakt in een strop, maar ontsnapt nadat hij de pastoor ernstig heeft toegetakeld. De derde bode wordt Grimbeert de das. Met hem gaat de vos mee. Onderweg biecht Reynaert zijn zonden op. Hij lijkt meer plezier dan berouw te hebben. Aan het hof wordt de vos veroordeeld. De beer, de wolf en de kater zullen de galg in orde brengen. Terwijl die drie weg zijn, spreekt de vos het koningspaar nog een 'laatste' keer toe. In zijn tweede biecht maakt Reynaert gewag van een staatsgreep die zou zijn beraamd om Bruun op de troon te helpen. Geld om deze operatie te bekostigen was er in overvloed dankzij een schat die Reynaerts vader gevonden had. Reynaert doet zich voor als trouwe onderdaan en vertelt dat hij door het stelen van de schat de staatsgreep heeft verhinderd. Hij wil de koning zelfs de vindplaats van de schat aanwijzen. Op dat moment vliegt de raaf Tielcelijn weg om de drie "vijanden" te verwittigen. Tibeert gelooft dat Reynaert zich zal vrijpraten en geeft zich gewonnen. Maar de wolf en de beer rennen terug naar het hof, waar ze als samenzweerders in de boeien worden geklonken. Reynaert vertrekt op pelgrimstocht naar Rome met een tas gesneden uit het vel van de beer en schoenen uit de huid

van het wolvenpaar. Haas en ram vergezellen de vos tot aan Malpertuus. In het vossenhol wordt Cuwaert de haas vermoord en opgegeten. Zijn hoofd wordt in de tas van berenvel gestopt. De ram Belijn moet die aan de koning bezorgen en erbij vertellen dat hij "de brief" persoonlijk gedictieerd heeft. Als aap Botsaert, de hofklerk, de tas opent, wordt het bedrog van de vos duidelijk. Firapeel de luipaard stelt voor om Bruun en Isegrim vrij te laten en hen voor eeuwig en altijd toe te laten de schapen te bejagen. Reynaert wordt vogelvrij verklaard."

- Welke karaktertrekken worden aan welk dier toegeschreven?
- Met welk dier zou jij jezelf vergelijken?
- Welke boodschap zou in dit epos schuilen?

We zien dat de dieren hier vermenschlijkt worden, zij hebben gedachten en kunnen spreken.

Deze techniek had een sterk moraliserend effect en wordt in 'Mariken' bijvoorbeeld overgenomen door de Rattenjan.

- Met wat zou je ratten vergelijken?
- Welk beeld roept een rat op?
- Stel dat een rat menselijk zou zijn, hoe ziet die persoon eruit en wat doet die?

The council of rats- Gustave Dore

Wat volgt zijn 15 verzen uit het Crombrugs handschrift in Middelnederlandse taal.

De verzen gaan nog steeds over het verhaal "van den vos reynaerde" maar in een andere variant van het nederlands geschreven (middelnederlands vanaf 1380-1425)

1. Ende hier binnen wilt die coninc rike,
2. Dat ghi hem zweert vaste hulde.
3. Hine wille oec bi sinen sculde
4. Nemmermeer jeghen hu mesdoen.
5. Dit biedt hu de coninc lyoen.
6. Dit neemt ende leeft met ghenaden,
7. Bi Gode, ic dart hu wel raden."
8. Isingrijn sprac toten beere :
9. "Wat sechdire toe, Brune heere?"
10. Brune sprac : "Ic hebbe liever in de rijssere
11. Dan hier te ligghene int ysere.
12. Laet ons toten coninc gaen
13. Ende sinen pays daer ontfaen."
14. Met Syrapeel datsi ghinghen
15. Ende maecten pays van allen dinghen.(7)

- Wie kan dit vertalen?

In dit fragment zien we de Duitse invloeden van het Oud nederlandse Diets nog. Qua opbouw valt vooral de rijmstructuur op.

Theatertechniek: “a play within a play”

Als tweede deel bekijken we de laat-middeleeuwse theatertechniek “a play within a play”. Letterlijk: een toneelstuk in een toneelstuk.

- Wat zou dit begrip kunnen betekenen denk je?

Bij ‘A play within a play’ ziet een personage (vaak het hoofdpersonage) van het toneelstuk, een toneelstuk voor zich opgevoerd. Het hoofdpersonage heeft hier een bepaalde kritiek op, of legt de link met zijn eigen leven.

In ‘Mariken’ is dit het geval wanneer de wagenspelers haar een toneel/verhaal tonen van Masscheroen* over de vergeving van zonden. (in het origineel werk, in de theaterbewerking zijn het de wagenspelers die het verhaal van Mariken vertellen.)

*Masscheroen is in het oorspronkelijke verhaal de naam van ‘de onderduivel’.

Deze techniek werd vaak gebruikt om de moraal van het verhaal nog meer naar voren te brengen.

- Wat zou de moraal/de boodschap kunnen zijn bij het verhaal ‘Mariken’?
Het zondige leven verlaten en godsvruchtig te worden. Bidden om iemands zonden te kunnen vergeven.

Ook andere auteurs werken met deze techniek, zoals Shakespeare in zijn stuk “a midsummer nights dream”.

Dit werk dateert echter niet uit de middeleeuwen maar uit de 17^e eeuw.

In dit toneelstuk kijken de personages naar andere toneelstukken en wordt er over andere toneelstukken verteld tijdens het stuk, verwijst men naar andere verhalen en toneelstukken.

Een fragment uit dit stuk:

“That will ask some tears in the true performing of it. If I do it, let the audience look to their eyes.

I will move storms. I will condole in some measure.—To the rest.—Yet my chief humor is for a tyrant. I could play Ercles rarely, or a part to tear a cat in to make all split.

The raging rocks

And shivering shocks

Shall break the locks

Of prison gates.

And Phoebus' car

Shall shine from far

And make and mar

The foolish Fates.

*This was lofty!—Now name the rest of the players.—This is Ercles' vein, a tyrant's vein.
A lover is more condoling.” (9)*

Hier gaat het over het verhaal van Phoebus waar men naar verwijst in het toneelstuk. Zie ook de bovenstaande verwijzing naar het publiek. (let the audience look to their eyes → laat het publiek maar kijken.) = referentie naar het doorbreken van de 4de muur*. Ook in 'Mariken' wordt dit heel af en toe toegepast.

* Met 'de vierde muur / wand' bedoelt men de voorkant van de theaterscène. De eerste drie wanden zijn de zijkanten en de achterkant van het toneel. De vierde wand is bijgevolg een denkbeeldige muur tussen het publiek en het podium. Het publiek kijkt door deze wand naar de gebeurtenissen op het podium, terwijl het publiek voor de personages in het toneelstuk onzichtbaar is. Soms wordt deze vierde muur doorbroken als het publiek in de voorstelling wordt betrokken.

- Vind je het kunnen / leuk dat bij een theaterstuk de vierde muur wordt doorbroken?

Afsluitertje: wie kent deze spreuk uit een heel bekende film? Het staat op de muur van een tovenaarsschool en is de taal van de geestelijken uit de middeleeuwen...

Oplossing: de spreuk komt uit de film 'Harry Potter' en betekent: 'Een slapende draak mag je nooit kietelen.e

Op de meeste truien en merchandise die nu verkocht wordt in oa Primark staat deze quote op het wapenschild van Zweinstein geschreven.

Draco Dormiens Nunquam Titillandus

Deel 3: Plastische opvoeding/esthetica

Kunst heeft altijd een maatschappelijke link gehad, een kritiek of aanvulling op de samenleving waarin de kunstenaar leefde (Lieven de Cauter, 2001).(10)
Kunst weerspiegelt de samenleving en hoe de kunstenaar hiernaar kijkt.

Enkele vraagjes:

- Ken je middeleeuwse kunst/kunstenaars?
- Waarin verschilt middeleeuwse kunst met hedendaagse kunst?
- Waardoor werd middeleeuwse kunst beïnvloed denk je?

Middeleeuwse kunst

Het antwoord bij uitstek is natuurlijk religie enerzijds en anderzijds de standenmaatschappij* waarin men leefde. Enerzijds had kunst het doel om het geloof van het volk te versterken door het uitbeelden van Bijbelse verhalen en figuren.

Van beelden van heiligen geloofde men dat deze een magische kracht hadden, afbeeldingen van de duivel en de hel moesten angst oproepen.

Anderzijds verbeeldde men het rijke leven aan het hof, de kastelen, de adel of het simpele boerenbestaan van de lage standen.

Middeleeuwse kunst is er in vele vormen: van beeldhouwwerken tot glas in loodramen, mozaïeken, fresco's en wandtapijten.

*De middeleeuwse samenleving ontwikkelde een standenmaatschappij. Er waren drie standen (geestelijkheid, adel en burgerij). De koning en de bisschop stonden helemaal bovenaan, daaronder de adel, de ridders en geestelijken en als laagste in rang de boeren en arbeiders.

Bekende middeleeuwse kunstenaars zijn o.a.:

- Giovanni Bellini
- Sandro Botticelli
- Leonardo da Vinci
- Michelangelo Buonarroti
- De Gebroeders Hubert & Jan Van Eyck
- Hans Memling

SCHILDERKUNST

Wie kent dit werk van een wel heel beroemd schilder?

Tip: de meesten van ons kennen hem enkel bij zijn voornaam....(11)

Waar bevindt dit werk zich?

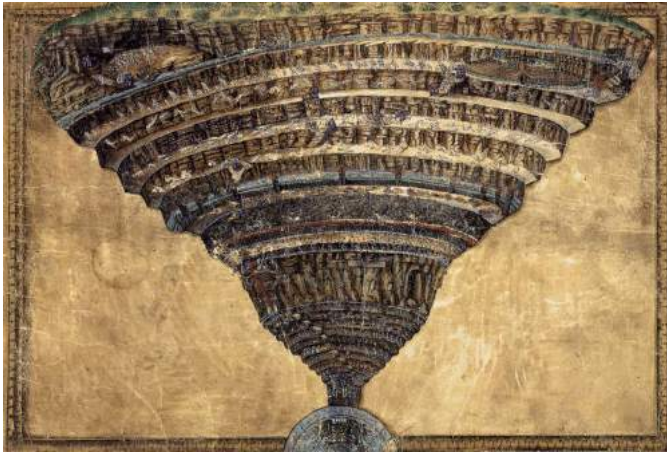
Hoe groot is het?

Wat beeldt het werk uit?

Je vind dit werk terug in de Sixtijnse Kapel in Vaticaanstad, Michelangelo (Buonarroti) schilderde deze tussen 1508 en 1512.

https://www.youtube.com/watch?v=ofBvFQ_eCkA

Het volgende werk toont de duistere kant van de religie.

Wie heeft dit al eens gezien?

Tip: Het is de basis geweest voor een erg bekend boek van Dan Brown (en de film...)

Het is 'De kaart van de Hel', geschilderd door de Italiaanse kunstenaar Botticelli (12) rond 1500. Het was de uitbeelding van het gedicht 'Inferno' van Dante.

Dan Brown schreef er honderden jaren later een bekend boek over (Inferno - 2016) dat verfilmd werd.

Dan Brown kennen jullie misschien ook van 'The da Vinci Code' (zowel boek als film).

Onderstaand schilderwerk is wellicht het bekendste. Niet zozeer doordat twee Vlaamse Primitieven* het werk hebben gemaakt, maar eerder door een spraakmakende diefstal.

* 'Vlaamse Primitieven' is de benaming van een groep kunstschilders uit de Nederlanden van de 15de en begin 16de eeuw. Ze werkten voornamelijk rond de bloeiende steden Brugge, Gent, Leuven, Doornik en Brussel.

- Herkennen jullie dit werk?
- Weten jullie wie het schilderde?
- Wie kent het relaas van de diefstal?

De kleuren die een middeleeuws schilder gebruikte, hadden een symbolische betekenis. Een overzicht:

- zwart: dwaling, zonde, diepe rouw
- wit: reinheid, vreugde
- zilver: reinheid
- goud: rijkdom, macht, goddelijkheid
- rood: liefde, offer, uitdrukking van lijden
- purper: gezag
- paars: ingetogenheid, rouw, boetedoening, vasten
- grijs: wereldmijding, ouderdom, wijsheid
- groen: hoop, leven, toekomst
- geel: verraad, glorie, licht
- bruin: aarde,ermoede
- blauw: de kleur van Maria, goddelijkheid, onschuld, trouw

BEELDHOUKUNST

'La Pietà' van Michelangelo.

Dit beeld staat in de Sint-Pietersbasiliek in Vaticaanstad en beeldt het moment uit dat Christus van het kruis gehaald wordt.

Dit is een heel typisch beeld uit de katholieke kerk en zal je ook terugzien in de voorstelling.

'La Pietà' betekent 'medelijden, compassie'.

Het gaat over het medelijden met Christus, hoe Maria met hem mee lijdt/pijn heeft bij zijn overlijden.

Religieuze kunst in de huidige maatschappij

Ook in de huidige maatschappij kan kunst beïnvloed worden door religie: door beelden van 'wat de Duivel is', 'wie God is', 'hoe de mens zich daar tegenover verhoudt'.

Wat denk je van dit werk?

Het is een moderne interpretatie van 'hekserij' door de kunstenaar Darby Lagher.

Als een middeleeuwer dit zou bekijken, hoe zou hij reageren / dit omschrijven?

The invocation- Darby Lagher (13)

Victoria Frances (14)

Ook het kwade-goede en de dualiteit hiertussen kan sterk geromantiseerd worden.

Hiervan is dit werk van de Spaanse artieste Victoria Frances een goed voorbeeld.

Wat zou het achterliggende verhaal van dit werk kunnen zijn?

Welke elementen kunnen we verbinden met het kwade, welke met het goede?

Deel 4: Mens en maatschappij: vondelingen en adoptie

In de voorstelling is het hoofdpersonage Mariken een vondeling. Dat betekent dat haar biologische ouders haar verlaten hebben. Mariken werd te vondeling gelegd in het woud waar Archibald haar vond.

Enkele vraagjes:

- Is het te vondeling leggen van kinderen een gebruik dat vandaag de dag ook nog gedaan wordt?
- Wat houdt dat in 'een vondeling zijn'?
- Welke vragen zou jij je stellen als je vondeling was?
- Is een kind te vondeling leggen een misdaad?
- Kan een pleeggezin ooit als thuis voelen?
- Wat als jouw biologische ouders je op een dag willen leren kennen?
- Zou jij graag een adoptiebroer of zus hebben?
- Zou je zelf kinderen adopteren?

Ook in de vroege middeleeuwen werden er nog baby's op deze wijze achtergelaten. Wetten uit die tijd, zoals bijvoorbeeld de 'Lex Visigothorum', schreven vaak voor dat iemand die zich over zo'n kind had ontfermd, het als slaaf mocht behandelen!

In de middeleeuwen tot rond 1800 werden ouders van kinderen die te vondeling gelegd werden, twaalf dagen op een schavot publiekelijk tentoon gesteld om daarna uit de stad te worden verbannen. De vondeling zelf werd op de arm van een dienaar van de armenkamer begeleid door stadstropeters, rondgedragen en getoond.

Tegenwoordig is er in Antwerpen en Brussel nog een vondelingenluik dat ondersteund wordt door de VZW Moeders voor Moeders. (15) Hier kunnen moeders hun kindje op een veilige manier achterlaten. Het kindje komt dan in een pleeggezin terecht.

Bronnenlijst:

- (1) Internetbron: www.de-middeleeuwen.nl
- (2) <http://historianet.nl/maatschappij/godsdiensgeschiedenis/kruistochten-9-keer-heilige-oorlog>
- (3) Internetbron: www.Cambiumned.nl ; zoekterm: mirakelspelen.
- (4) Internetbron: www.destandaard.be ; 22/03/2014 "lichtgevend Mariabeeld van Jalhay is geen mirakel"
- (5) Internetbron:
<https://www.literatuurgeschiedenis.nl/middeleeuwen/middel-nederlands/lgme118.html>
zoekterm: middeleeuwse taal.
- (6) internetBron: <http://www.middeleeuwigheden.nl/Nibelungenlied.html>
- (7) internetBron: <http://www.reynaertgenootschap.be/node/80>
- (7A) Tekst online reynaert de vos oud nederlands:
http://www.dbnl.org/tekst/_vos001vosr01_01/_vos001vosr01_01_0001.php
- (8) internetbron: <https://www.literatuurgeschiedenis.nl/middeleeuwen/tekst/lgme004.html>
- (9) internetbron: <https://www.litcharts.com/lit/a-midsummer-nights-dream/themes/plays-within-plays>
- (10) internetbron: http://theater.uantwerpen.be/etc/page.py?f=2001-12_jg19_nr79_18-20.xml
- (11) internetbron: De schepping van Adam: michelangelo Buonarotti : <http://www.rome-nu.nl/musea/18372-adembenemende-fresco-s-in-de-sixtijnse-kapel.html>
- (12) internetbron: <https://www.statenvertaling.net/kunst/grootbeeld/819.html>
- (13) internetbron: <https://www.instagram.com/p/BZ0GZ3tIz3-/?hl=en&taken-by=darby.lahger>
- (14) internetbron: <http://www.1zoom.me/en/wallpaper/79398/z386.8/>
- (15) <http://www.vondelingenluik.be>
- (16) <https://gravensteen.stad.gent/>

Bijlage: Korte samenvatting Mariken:

Het verhaal Mariken van Nimwegen is een toneelstuk uit de 16de eeuw geschreven door een onbekend auteur. Het is gekend als een mirakelspel (door de godsdienstige moraal en door het voorkomen van Duivel, engelen die mirakels berichten en het verhaal vooruitduwen). Het gebruikt de “play within a play” techniek en heeft een morele boodschap: de goede Christen zal in de hemel terechtkomen als hij de Duivel afzweert en vergeving voor zijn zonden zoekt.

Mariken woont in de buurt van Nijmegen bij haar oom, de priester Gijsbrecht. Op een dag moet ze naar de markt in Nijmegen, waar ze bij haar tante zal blijven overnachten. Haar tante had echter vlak voor Marikens aankomst ruzie gehad met een paar vrouwen over de arrestatie van hertog Arnold van Gelre door zijn zoon Adolf. Hierdoor is zij buiten zichzelf van woede en Mariken moet het ontgelden. De tante scheldt haar de huid vol en beschuldigt haar ervan een relatie met haar oom te hebben.

Mariken keert gekrenkt en wanhopig terug naar huis. Ze bidt om hulp, waarbij ze zo wanhopig is dat het haar niet uitmaakt of God of de duivel haar komt helpen. De duivel hoort dit en verschijnt aan haar in de gedaante van zekere *Moenen*, compleet met etterende oogbal. Moenen belooft Mariken alle talen en de zeven vrije kunsten te leren, maar niet de *necromantie* (zwarte magie). Mariken moet dan wel haar naam wijzigen, omdat Moenen Mariken te veel vond lijken op de naam van de heilige Maria. Bovendien mag Mariken geen kruisteken meer maken. Zij verandert haar naam in Emmeken: kleine M. Samen vertrekken ze naar 's-Hertogenbosch, om na een paar dagen door te reizen naar Antwerpen.

In Antwerpen leiden Moenen en Mariken een zondig leven. Pas na zeven jaar keert Mariken terug naar Nijmegen, waar ze op de markt een wagenspel ziet. In dit spel vraagt *Masscheroen*, een onderduivel, aan God waarom Hij de mensen vergeeft. Mariken krijgt berouw en doet beroep op Gods barmhartigheid. Hierdoor wordt Moenen kwaad. Hij voert Mariken de lucht in en gooit haar van grote hoogte naar beneden, maar Mariken overleeft de val, doordat haar oom Gijsbrecht tussen de toeschouwers staat en voor haar bidt. Gijsbrecht weet Moenen te verdrijven door het uitspreken van een Bijbelpassage.

Mariken zoekt vergiffenis voor haar zonden en gaat daarom samen met haar oom naar een hoge geestelijke in Nijmegen. Deze durft echter geen absolutie te geven, waarop Gijsbrecht en Mariken naar de bisschop van Keulen en later zelfs naar de paus in Rome reizen. Tijdens de reis probeert Moenen tevergeefs Gijsbrecht en Mariken te doden.

Mariken krijgt van de paus als straf drie ijzeren ringen om haar hals en armen. Deze zullen pas afvallen als haar zondige leven is vergeven. Mariken trekt zich terug in het Wittevrouwenklooster in Maastricht, waar na jaren van boetedoening de aartsengel Gabriël haar komt verlossen van de ringen. Daarna leeft Mariken nog twee jaar en sterft in vrede omstreeks het jaar 1500. Na haar overlijden worden de drie ringen boven haar graf gehangen.(7)

Bijlage:

Opdracht 1: Wat verbind jij met de Middeleeuwen - leerlingenopdracht

1: Een beeld van de kruistochten: Jeruzalem, het Heilig land, wou heroverd worden van Saladin (spreek je uit als salahadin) door de Christenen. Zij vochten dus tegen de moslims. De kruisvaarders, zo werden zij genoemd, droegen de witte tuniek met rood kruis vooraan midden op de foto te zien. Bekijk de foto eens aandachtig:

wie zou er aan het winnen zijn? Saladin, er staan achteraan aan de troon meer Islamstrijders, alsook de banners achteraan wijzen op de Islam

Waar bevindt men zich? Buiten de muren van de stad, vermoedelijk waar een gevecht plaatsvond en bespreekt men een mogelijke overgave.

2: Een foto uit een verfilming van Mariken van Niemeghen: let op de kledij van het meisje, het harnas en het paard.

Een paard, was dat voor iedereen? Zeker niet, voor de adel, de ridders en geestelijken en sommige boeren wel.

Droeg je elke dag dezelfde kledij? Toch wel, je had wel vaak een zomer en wintervariant van jouw kledij: in de zomer droeg je bijvoorbeeld geen mantel over jouw stoffen tuniek, geen kousen in jouw schoenen.

3: Een pestdokter: in de 14de eeuw werden de Middeleeuwen getekend door de grootste epidemie ooit geweest namelijk de pest (builenpest, zwarte dood ook genoemd). Deze dokters droegen deze maskers met een lange neus waar zij dan vooraan in de neus verschillende kruiden en bloemen stopten tegen de slechte lucht van de ziekte in de stad. Hun pak bestond voor de rest uit leer en zware zwarte stof, om zo infectie en aanraking met de zieken te vermijden.

-wat is de pest? Een dodelijke ziekte die in 14de eeuws Europa miljoenen slachtoffers maakte. De geestelijken trachtten dit fenomeen steeds te verklaren vanuit een 'toorn des Herens' idee.

4: Het gravensteen in Gent: een Middeleeuwse Burcht gebouwd in de 12de eeuw. De enige burcht van dit soort in Vlaanderen. Huis van oa Graven.

-Heeft deze burcht ramen? Nee, enkel schietgaten en verluchtigingsgaten. Dit maakt de burcht zowel in de winter als in de zomer koel van binnen. Het is dus moeilijk om warm te krijgen in deze burcht.

-De burcht heeft doorheen de eeuwen verschillende functies en looks gehad. Van een houten fort rond het jaar 879 naar de stenen burcht die we nu nog kunnen zien in het Gentse stadslandschap.

